

GIOVANNI PICO DELLA MIRANDOLA AZ EMBER MÉLTÓSÁGÁRÓL

Giovanni Pico della Mirandola (1463—1494), az olasz géniusznak e méltó megnyilatkozása a kortársak és az utókor képzeletét szokatlanul erősen foglalkoztatta. Élete harcok és diadalok között telt el. Gyűjteményes munkái nem sokkal váratlan, korai halála után tíz éven belül (1496—1506) öt kiadást értek Itália, Németország és Franciaország nyomdáiban és az érdeklődés, bár csillapultan, de fennállott egészen a XVI. század végéig. Nyilvánvaló hatását látjuk Morus Tamáson, Erasmuson, Giordano Brunón, Verulami Baconon. Személyes varázsa, gondolatai hol közvetlenül, hol közvetve hatottak a legkülönbözőbb gondolkodók torzító tükrében. A fölvilágosulás nyomán járó korszak, mely éppen az individualizmus terén rokonnak érezte magát a renaissanceal, a XIX. század felújította tiszteletét. De kultusza ekkor talán még több képzeleti és torzító elemet tartalmazott, mint korábban. Burckhardt ugyan az igazság szellemében látja meg, hogy értekezése «Az ember méltóságáról» a Rinascita egész művelődési korszakának egyik legnemesebb dokumentuma, de Walter Pater esztetizáló képe Pico della Mirandoláról maradandó megfigyelései mellett is eltér a valóságtól. A korlátlan individualizmus megvalósítóját, a maga esztetikai életszemléletének előfutárát sejtí benne. Fájjalja, hogy Pico megsemmisítette szerelmes verseit és így csak «hosszadalmas skolasztikus értekezéseit» olvashatjuk. Sajnálkozhat, hogy korával egyetemben nem ismerte föl az emberi

haladás és végtelenség gondolatát, hogy »együgyű gyermekként a hit kebelére« tért vissza, mint sokan mások előtte és utána. E szemlélettel teljesen elszakad Pico életének belső fejlődésétől. Pedig érzi, hogy valami rendkívüli kell, hogy legyen ezekben a skolasztikus értekezésekben: »Megragad bennünket, nem bocsájt el magától olyannyira, hogy újra átnézzük régi írásait, noha jól tudjuk, hogy a megoldás épp oly kevésbé békit ki bennünket, mint annakidején őt magát. Mi ez a vonzóerő? Minden sorában, minden szavában annyi tűz és lángoló hev, lelkesedés sugárzik felénk, hogy mintegy megmagyarázza azt a perzselő gyorsaságot, amellyel egész élete kilobbant«. Az »elégés« esztetikus képe kedvéért Walter Pater egy valóban föltűnő tüzzel és gyorsasággal eléggő szervezet habitusát és a léleknek ettől tisztára független igazságkeresését és őszinte hitét összekeveri. Pico della Mirandola fejlődésének és cselekvéseinek lázassága valóban erre a halál elébe siető testre jellemző. De a lélek intenzitását, keresését, megigazulását a lélek megadott alapminőségére kell visszavezetni. Walter Pater azt keresi benne, ami »festői«, tehát azokat az igazságokat méltatja, amelyek egyszersmind »festőiek»: a kereszténység és pogányság kiegyenlítésére való törekvést, a szép és a harmónia keresését, az ókor leg-egyetemesebb humanitas-gondolatát. Erre joggal csábították őt Pico della Mirandola életének adottságai és egyéniségének visszhangja az egykorú közvéleményben.

Születését titokzatos jel kísérte: a szoba falán lángoszlop jelent meg. Az anya megérezte fia nagyságát s tanulni küldte. A gyermek a világ följogása szerint »előkelő« volt, rendkívüli szépségű és följogó képességű. A családi hagyomány a Mirandola grófok őseit Nagy Konstantinusnak, a kereszténység és a római állam megbékítőjének unokaöccsében, Picusban látta. A nagy ős nevét mind viselték, tehát Giovanni is. Unokaöccse, Francesco a róla szóló első életrajz írója szépségét hitelesen ábrázolja: »Alakja és külseje feltűnően szép volt, magas és szép termetű, bőre puha és finom, kellemes és szép, arcának színe fehér pirossal elegyedve, szeme szürke, gyorstekintetű, fogai fehérek és szabályosak, haja szőke, de nem mesterségesen«. Bejárta az olasz és francia egyetemeket, kimerítette az akkori tudomány minden lehetőségét: tanulmányozta a jogot, természet-tudományt, a latin-görög irodalmat és filozófiát, kabalisztikus irodalmat. Huszonegy éves korában teljesen készen, bámulatos tudás birtokában Rómába megy (1486), hogy kilencszáz tételével kihívja a tudományos világot. A középkori, keleti és antik filozófiákból kiválasztott tételek kihirdetésével kezdődik az az éles harc, amely vitákon, elítéltelesen, börtönön keresztül VI. Sándor pápa 1493-i föloladozásáig vezet. Megszerzi magának a legkiválóbbak rokonszenvét, Lorenzo dei Medici, Marsilio Ficino s végül Savonarola barátságát. Elhagyja a világi életet, eltávolítja magától az asszonyok barátságát. Vagyonát átadja unokaöccsének, a kapott pénz nagy részét szétoosztja a szegények között, magának csak egy kis jószágot szerezve meg, hogy abból szerény házat vihessen. Először misszióba akar menni, hirdetni akarja a kereszténységet, majd belépni a dominikánus rendbe. De mielőtt szándékát megvalósítaná, váratlanul heves láz rohanja meg. Hiába az orvosok igyekezete, három nap alatt elpusztul. Az Itáliába érkező VIII. Károly előre küldi orvosait, mentsék meg a »tudomány főnixét«. Mindhasztalan, meghal s

a haldoklók szentsége és Savonarola imája kíséri az utolsó útra. Korai halálába sokan nem tudnak belenyugodni és máig is kísért a gyanú, hogy megmérgezték.

Életét tehát könnyű romantikusnak látni. Csak az utolsó negyven év gondos kutatásai emelték ki, a «renaissance Novalis»-át e külsőséges szemléletmódból. Egyre-másra kezdik méltatni szerepét az emberi gondolkodás történetében. Az újraértékelés Itáliában kezdődött meg V. di Giovanni monografikus dolgozatával (Giovanni Pico della Mirandola nella storia del Rinascimento e della filosofia in Italia. Mirandola, 1899). Ezt követte A. della Torre a firenzei platonista akadémiáról szóló kötetében. (Storia dell' Accademia Platonica. Firenze, 1902.) A fejlődés vonalába G. Gentile állította (Giordano Bruno e il pensiero del Rinascimento, Firenze, 1920). A modern értékelést egyebek között E. Cassirer (Individuum und Kosmos in der Philosophie der Renaissance. Leipzig, 1927), E. Anagnine (Giovanni Pico della Mirandola. Sincretismo religioso-filosofico. Bari, 1937), H. W. Rüssel (Gestalt eines christlichen Humanismus, h. n. é. n.) műveiben és a firenzei «La Rinascita» körében nyerte el. Megújuló tiszteletét legelőbb művének, a «De hominis dignitate»-nek sorozatos fordításai kísérik. A Liebert régi (1905) fordítását ezért csak 1936-ban követi G. Semprini, majd 1941-ben B. Cicognani kitűnő bevezetéssel és jegyzetekkel ellátott bilinguis kiadása. Még 1940-ben készült H. W. Rüssel szakszerű bevezetésével egy újabb német fordítás, mely Pico della Mirandola válogatott leveleit is tartalmazza és Morus Tamásnak róla írott életrajzát. Ez nem egyéb, mint Francesco Pico della Mirandola említett művének angol fordítása. Ugyancsak bilinguis, de kritikai kiadást készített elő az utóbbi kettővel egy időben E. L. Forbes a Harvard-egyetemen, ami azóta talán el is készült.

Milyen új kép bontakozik ki e tanulmányok nyomán? Mindenek előtt eredetisége emelkedett ki, az, ami őt a középkortól, sőt kortársaitól elválasztja s amivel hozzájárult az emberi gondolkodás történetéhez. Az embert kiemelte a kozmoszból, melyben kimozdíthatatlanul állott a középkor gondolkodása szerint: önmagát tovább teremtő lényé változtatta, melybe Isten minden lehetőség csíráját beléhelyezte. Az ember legfőbb kötelessége tehát szabad akarata segítségével fölemelkedni Istenhez és Vele eggyé válni (Qui Seraph, id est amator est, in Deo est et Deus in eo, immo et Deus et ipse unum sunt). Ezáltal meghaladja az angyalok minden rendeit és egyesül Teremtőjével. Szerinte minden vallás erre törekszik, ez közös, harmónikus lényegük: megmutatni az embernek, hogyan egyesülhet Istennel önmaga formálása útján. Szerinte az emberi lélek formái, a gyakorlati ember, a fizikus, a teológus, a költő nem önmagukért való külön típusok, hanem az állandó fejlődés fokozatai, mely az erkölcsi akaratból kiindulva a természetfilozófiáján és teológián keresztül ér el Istenig. A cselekvés és elmélkedés csak utat törnek a költőéhez hasonló ihlet és a misztikus szeretet számára. Értelmi és érzelmi világunk tehát nem áll ellentétben, hanem egyik a másik felett helyezkedik el. Először meg kell tisztulnunk, azután meg kell világosodnunk, végül a szeretetben kell fölemelkedni Istenhez. Az újabb tanulmányok nem ok nélkül csodálják Pico della Mirandola antropológiájának kristályos tisztaságát, egyszerű és meggyőző gondolatmenetét és kifejezőmódját, benne látják

a vallásfilozófia és az összehasonlító vallástörténet előfutárát. De méltán emlegetik hallatlan optimizmusát s azt a hatalmas vallomást, amit az emberi akarat szabadsága mellett tesz. Pico della Mirandola az emberi akarat szabadságáról vallott nézeteit még kiegészítette az asztrológia vak determinizmusa elleni kíméletlen harccal, pedig ez az ő korában ugyancsak szokatlan jelenség. Inkább különös vonzódást érzett a mágia, a kabala iránt. Kereste a titkos kulcsszámot, amelynek segítségével az ember, mint a kabalisztikus iratok Leviathánja a természet urává lehet. Hirdeti a tételt, amely egészen Verulami Baconig vezet: «Az ember a kötelék és a csomópont a világ és a természet között». Kétségtelen azonban, hogy az ő embere nem a kaotikus és végtelen világban akar egyedüli királyságot, hanem csak azért akar a természet fölébe kerekedni, hogy Istenhez érkezzon el. Pico della Mirandola műve az emberből indul ki, de Istenhez jut el, igazi humanista teológia. Szinkretizmusa, mint a rokon gondolkodású, de nála erőtlenebb újplatonistáké is, némileg veszélyeztette a keresztény tan tisztaságát főként azáltal, hogy Krisztust nem mint Szabadítót, hanem mint filozófust fogta föl. Általában véve az ő erőfeszítése is azon a sziklán tört meg, melyen a görögös spekulatív filozófia eddig is hajótörést szenvedett, mi lesz a bűnnel, a kegyelemmel, a megváltással? De, mint H. W. Rüssel mondja, éppen ezzel a problémával birkózik a humanista teológia s ez adja megkapó életszerűségét. Ugyanő hangsúlyozza, hogy a neoplatonisták és Mirandola is gyakran térnek vissza a patrisztikára és a Szent Bonaventura előtti teológiára. A kereszténységet mintegy újra akarják alapozni a természettudományi hitetlenség ellen. Mirandola útja éppen ellentétes irányba vitt, mint Giordano Brunóé. Az ő egyéválása Isten-nel személyi találkozás, nem a végtelen világ lelkének egysége. Mirandolának éppen azért kellett visszatérnie a hitre, amiért Giordano Brunónak a lázadásra. Mindegyik egyénisége törvényét követte.

Az új Mirandola-értelmezés mindenképpen közelebb jár az igazsághoz, mint a régi, de természetesen, mint minden «átértékelés», ez is kiélezi hogy jobban hangsúlyozhassa az eddig elhanyagolt szempontokat. Igen erős szálak fűzik Mirandolát például a közelmulthoz. Walter Pater nem téved, amikor emb r-fogalmát a késő középkori mikrokozmosz-gondolattal hozza kapcsolatba. E szerint az ember, mint valami «kisebbik világ» magában foglalja a «nagyobbik világ», a természet összes kvalitásait. De Mirandolánál az emberi mikrokozmosz már független lesz a másiktól, fölébe kerekedik s önmaga teremtésével (iam non ipsi nos, sed Ille erimus Ipse, qui fecit nos) Istenig ér el. Hiszen éppen abba kapaszkodott a renaissancekori asztrológia, hogy a mikrokozmosz és a külső világ között a csillagok «hatása», kényszerítő ereje az összetartó kapocs, mely a két különálló világ azonos tulajdonságait összefűzi, persze az ember kárára.

A közelmulttal való rokonság, de az azzal szemben keletkezett ellentét mivel illusztrálható jobban, mint Dante és Mirandola útjának különbözőségével? Dante platonista gondolatai miatt, de főként az újplatonista emberdicsőüléshez olyannyira hasonló túlvilági útjáért igen népszerű volt Ficinusék körében. De Dante, akit először az értelem szimbóluma, Vergilius, majd a Purgatóriumon túl a földöntúli szerelem, a teológia

megtestesítője, Beatrice vezérel az isteni trónusig, mindvégig megmarad alázatos hívőnek, vezeklő megtisztulónak, aki a szigorúan vett tételes valláson fölépülő hármass birodalmon keresztül halad nem annyira önnön erejéből, mint Isten kegyelméből. Mennyire különbözött ez Mirandola önmagát teremtő emberétől, aki inkább deista, semmint keresztény. És milyen hamarosan elenyészett Mirandola korának optimizmusa! Igen jellemző erre a világszínpad megjelenési formája nála és részben az ő hatására Erasmusnál. Az ember méltóságáról szóló értekezés azzal kezdődik, hogy Abdallak, a szaracén, mikor megkérdezték, hogy mi a legcsodálatosabb látvány ezen a világon, mely olyan, mint egy nagy színpad, azt felelte, hogy az ember. Ugyan e végből nem kellett volna Pico della Mirandolának az arabokhoz fordulni, inkább azokhoz, akiktől az arabok így tanulták tisztelni az embert, a görögökhöz, Sofokles «Antigone»-jének híres bacchikus kórusához. Lényeges azonban az, hogy a világszínpadot még csodálatosnak, s a középpontjában álló embert még fenségesnek látja. Micsoda szakadék tátong közte és Erasmus között! Erasmus embere a «Balgaság dicséreté»-ben nem akar fölemelkedni nemhogy Istenig, de egyáltalán nem. Az élet-színpadon nyomorúságos komédiát és tragédiát játszik. Az ember afféle szegény színész: «Azután az egész emberi élet nem egyéb, mint valami szindarab, melyben mindenki a más szerepét adja s mindenki addig játsza szerepét, amíg a színigazgató a színpadról le nem lépteti». A színészek olykor egymásután biborruháskirályt, majd rongyos szolgát játszanak s csak egy szindarabban vesznek részt.

Ugyanígy van Pico della Mirandola humanitás-fogalmával, mely a legnagyobb minden hasonló fogalom között. Colluccio Salutati, Leonardo Bruni még csak görög, latin, olasz humanista tanulmányokról tudnak. Pico della Mirandola magához öleli az emberiség egész szellemi kincsét, mindazt, amiről valaha ember álmodott, ami valaha megdobogtatta szívét, mindazt, ami az ember létének értelmével összefüggésben van. Ehhez képest bizony zuhanás, mikor Erasmus látva a humanista eszmény csödjét, legalább is az alacsony és szenvedélyes tömeg előtt, a Balgaság ajkával a «természetes»-t dicsőíti. A balga ember nem szerencsétlen, mivel a balgaság természetéhez tartozik. De igenis, a tudománnyal foglalkozók a legkevésbé boldogok, «de ezen kívül kétszeresen balgák is, mert gyarló ember létükre megfélemlenek sorsukról s a halhatatlan istenek életére vágnak és a gigászokhoz hasonlóan a tudományok fegyverével a természet ellen harcolnak». Ellenkezőleg, a legkevésbé szerencsétlenek azok, akik tehetségre és balgaságra az oktan állatokhoz minél közelebb állnak és az emberi mértéken túl semmire sem törekednek. Pico della Mirandola mégsem szenved az idők e fordulásától. Magatartása éppannyira időszerű és állandó, mint mondjuk Danteé, vagy Erasmusé, az emberi gondolkodás egyik örök formája. Életével bizonyította be, hogy megvalósítható. «Megtérésé»-t úgy kell fölfognunk, hogy átélte az erkölcsi megtisztulás, az elmélkedés, az Isten iránti szeretet és a vele való egyesülés lépcsőit, amint azt az «Ember méltóságáról» írott tanulmányban programmul tűzi. Nagysága életének és tanításának azonosságából látszik igazán. Hogy jóhiszemű s keresztény volt, azt végnapjainak hite igazolja. Művében vannak szónokias rémségek, ismétlések, dagály, barokkos cifraságok és fiatalos fitog-

atás. Vannak halott részei, mindez azonban elfelejthető és eltörpül, — mint Cicognani írja — «a lázas roham mellett, mely az orációt mozgatja, olyan lélek nemes és rajongó izgalma mellett, akit a megismerés szenvedélye, az életszentség és az Istennel való egyesülés vágya jár át.» Érvényes red, amit ő maga ír egy levelében a humanisták által «barbár»-nak nevezett teológusokról, mintegy azok nevében: «Hermolausom, mi életünkben híres emberek voltunk és ekként fogunk élni tovább is. Természetesen nem a grammatikusok és pedagógusok iskoláiban, hanem a filozófusok dicsőséges koszorújában, a bölcsek összejövetelén, ahol nem Andromache anyjáról, vagy Niobe fiairól és hasonló könnyű ostobaságokról vitatkoznak, hanem ott, ahol emberi és isteni dolgokról észkokkal beszélnek és vitáznak».

Az alábbi szemelvényes fordítás B. Cicognani szövegkiadásán alapul s tekintetbe veszi az ő fordítását éppen úgy, mint H. W. Rüssel német fordítását. A szemelvények kiválogatása úgy történt, hogy bennük érvényesüljön egyrészt Pico della Mirandola gondolati rendszere, másrészt magatartásának megokolása, filozófiai kritikája, eklektikus szempontjai, vonzódása a nagy kiegyenlítések felé, mely kereszténységet és pogányságot, Platont és Aristotelest igyekszik kibékíteni, vonzódása a titkos filozófia, a mágia felé. Az egyes szemelvényeket hasznosnak láttuk tartalomjelző címekkel ellátni. A lapszámok B. Cicognani szövegkiadására vonatkoznak.

KARDOS TIBOR

*

I. Az ember csoda. Isten úgy teremtette, hogy önmagát tovább teremtheti. 3—10. 1.

Tiszteletreméltó Atyák! Arab írásokban olvastam, hogy mikor megkérdezték Abdalát, a szaracént, vajjon mi tetszik előtte a legcsodálatosabbnak e, bizvást mondhatjuk, világ-színpadon, azt válaszolta, hogy semmi sem csodálatosabb az embernél. Ezt a véleményt megerősíti Mercurius kijelentése: «Asclepiusom, nagy csoda az ember!»

Gondolkoztam e mondások okáról de nem elégített ki mindaz, amit sokan az emberi természet kiválósága mellett fölhoznak: hogy az ember a közvetítő a teremtmények között, barátja az ég lakóinak, királya az alsóbbrendű világnak, érzékeinek élességével, elméjének kutató erejével, értelme fényével a természet tolmácsolója, nyugvó pont az állandó örökkévalóság és a tovairamló idő között és, — ahogy a perzsák mondják — összetartó kapcsa, nászéneke a világnak, Dávid tanúsága szerint pedig kevéssel alábbvaló az angyaloknál. Nagy dolgok ugyan ezek, de nem olyan nagyok, hogy joggal tarthatnánk miattuk igényt a legfőbb csodálatra. Ugyanis akkor miért nem csodáljuk jobban az angyalokat magukat és az ég boldog kórusait? Végül úgy véltem, megértettem, miért a legboldogabb s ennél fogva csodálatra a legméltóbb lelkes lény az ember és hogy melyik az a tulajdonsága, melyet osztályrészlül kapott a világmindenség rendjében s amelyet megirigyelhetnek nemcsak az állatok, de a csillagok, sőt a földöntúli lelkek is. Hihetetlen és csodálatos dolog! De hogyan is nem az, mikor nyilván ezért nevezhető és tartható

joggal nagy csodának és bámulatra méltó lelkes lénynek az ember. Hogy pedig ez micsoda, hallgassátok meg Atyák, humanitástokra kérlek és kegyes figyelemmel ajándékozzátok meg e munkámat!

A legfőbb Atya, az isteni Építőmester az istenségnek e látható világi házát, e fölséges templomát a bölcsesség titkos törvényeivel ácsolta össze: a földöntúli régiókat intelligenciákkal díszítette föl, az éteri szférákba örök lelkeket plántált, az alsó világnak termékeny, alakuló rétegét pedig mindenféle állatokkal népesítette be. Mikor azonban a Mester befejezte művét, elfogta a kívánság, hogy legyen valaki, aki e roppant alkotás értelmét lemérje, szépségét szeresse, nagyságát csodálja. Ezért midőn mindeneket végrehajtott, amint Mózes és Timaeus is tanusítják, végül az ember megteremtésére gondolt. Azonban az őstípusok között nem volt már, amiből az új sarjadékot kiformálhatta volna, kincsházaiban nem volt semmi, amit új magzatjának örökül átadhatott volna s mind a világ székeiben nem volt hely, ahová az univerzum e szemlélője beleülhetett volna. Telve már minden, minden szétosztogatva a legfőbb, a közbenső és az alsó rendek között. De nem vallott volna az Atya hatalmára, ha a teremtés utóján kimerült volna, nem vallott volna bölcsességére, ha ilyen fontos dologban tanácstalanul vergődött volna. Nem vallott volna a jóltevő Szeretetre, ha az, aki az Isten másokban művelt bőkezűségét van hivatva dicsőíteni, önmagában azt átkozni kényszerül.

Elhatározta tehát a jóságos Mester, hogy mivel semmi sajátosat nem adhat neki, együtt legyen meg benne mindaz, ami a többiek tulajdona. Fogta ezért az embert és e kialakulatlan teremtményét a világ közepébe helyezve így szólította meg: «Sem lakóhelyedet, sem külsődet nem határoztuk meg, Ádám, és semmiféle különös tehetséget nem kaptál tőlünk, hogy amelyik helyet, amilyen külsőt, amilyen képességet kívánságod és érzéseid szerint te magadnak megkívánsz, az legyen tulajdonod. A többiek természeté a mi megszabott törvényeink közé kényszerítetik, örökre meghatározva: téged nem köt semilyen fék, a saját értelmes elbírálásod hatalmába helyeztelek s magad vonod meg határaidat. Te vagy a világ közepe, hogy kényelmesebben körültekinthess mindazon, ami a világon van. Téged nem alkottunk sem éginek, sem földinek, se halandónak, sem halhatatlannak, hogy mintegy önmagad szabad, feljogosított alakítója és alkotója azt a formát véssed ki magadnak, amelyik jobban tetszik. Lesüllyedhatsz az állatok alacsony fokára és újjászülethatsz lelked elhatározásából a magasabb, isteni fokon.»

Milyen nagy az isteni Atya bőkezűsége, milyen nagy és csodálatraméltó az ember boldogsága! Bírhatja azt, amire vágyódik, az lehet, ami szeretne lenni. Az állatok, amint megszületnek, ahogy Lucilius mondja, az «anyaméhből» hozzák már magukkal, ami egykor tulajdonuk lesz. A legmagasabb szellemek is azonban vagy kezdettől, vagy kevéssel későbbtől azok voltak, amik lesznek mindörökké. A születő emberbe az Atya mindenféle magot, az élet mindenfajta csiráját behelyezte. A szerint, hogy ki melyiket ápolja, zsendülnek azok és hozzák gyümölcsüket: ha a testi fejlődés csiráit fejleszti ki, növény lesz belőle; ha az érzékieket, eltompul; ha az észbelieket, égi lényvé válik. Ha a lelkieket, olyan lesz, mint az angyalok, Isten gyermeke. És ha a teremtett lény sorsával meg nem elégedve önmaga egységének középpontjába zárkózik, eggyé válik Isten

szellemével az Atya magányos borulatában és mindeneknél magasabbrendű lesz. Ki ne csodálná ezt a mi kaméleonunkat? Avagy egyáltalán ki csodálna bármi mást jobban? Méltán mondta az athéni Asclepius, hogy e bőrért változtató és önmagát is átalakító természete miatt az ember a misztériumok Proteusa. És innen ama metamorfózisok a zsidóknál és a pythagoreusoknál.

2. *A lélek fölemelkedése Istenhez az erkölcsstan, a természetfilozófia és a misztikus teológia fokozatán keresztül.* 14—18. 1.

Szállja meg a lelket ama szent buzgalom, hogy a közepessel meg nem elégedve, a legmagasabbra áhítozzunk és azok elérésére, — ha akarjuk, képesek vagyunk rá — minden erőnkkel törekedjünk. Nézzük le a földi dolgokat, vessük meg a csillagokat is és mindazt lebecsülve, ami e világból való, a fölséges istenség közelébe, a földöntúli palota felé szárnyaljunk. Itt a szent misztériumok szerint a szeráfoké, keruboké és trónusoké az első hely; ezeknek méltóságáért és dicsőségeért versengjünk mi, akik sem meghátrálni, sem a második sorban állni nem tudunk. Hacsak akarjuk, semmivel sem vagyunk náluk alacsonyabbak.

De mi módon érzük ezt el, azaz hogy mit is tegyünk? Vizsgáljuk meg előbb, mit tesznek ők s milyen életet élnek. Ha mi is ugyanúgy élünk, — márpedig ezt megtehetjük — máris felértünk sorsukkal. A szeráf a szeretet tüzében ég, a kerub az értelem fényében ragyog, a trónus szilárdan áll az igazságban. Ha tehát a cselekvő életnek szentelve magunkat, az alsóbb dolgok gondját helyes ítélettel intézzük, a trónusok szilárdsága erősít bennünket. Ha fölszabadulunk a cselekvéstől s az alkotásban az Alkotót, az Alkotóban az alkotást szemléljük, az elmélkedés nyugalmában vagyunk tevékenyek, a kerubok fénye sugárzik belőlünk. Ha áthevülünk a szeretettől maga az Alkotó iránt, e mohó tűzben lángra gyúlunk szeráfok módjára. A trónus, vagyis a jó bíró fölött Isten trónol, az idők bírása. Ő szárnyal a kerub, vagyis az elmélkedő fölött és mintegy fölébe terülve táplálja. Mert Isten lelke a vizek fölött lebeg, azok fölött, melyek az egeken túl vannak s, — mint Jób mondja — az Istent himnuszokkal dicsérik hajnal előtt. Aki pedig szeráf, vagyis szerető, Istenben van és Isten öbenne aképpen, hogy Isten és ő eggyé válnak. Nagy a trónusok hatalma, melyet az ítélettel, igen nagy a szeráfok fensége, melyet a szeretet által adatott meg nekik elérni.

Azonban hogyan lehet megítélni vagy szeretni azt, amit nem ismerünk? Szerette Mózes Istent, mert látta és mint bíró keresztülvitte a népben, amit előbb, mint elmélkedő látott a hegyen. A középen áll hát fényében a kerub s előkészít a szeráfi tűzre és világosságot ad, hogy trónusként ítélhessünk. Ez a fensőbb szellemek kapcsolata, a Palladium rendje, mely irányítja a filozófiai elmélkedést, ezt kell nekünk is elérni, magunkra venni, megragadni, hogy felrepítsen a szeretet ormára, hogy onnan megvilágosulva a gyakorlati élet szolgálataihoz szálljunk le. De valóban megéri a fáradságot, hogy ha életünket a kerubi élet formájára kell alakítanunk, szemünk elé tűzni és jól megismerni, mi az és milyen, minők a cselekedetei és a művei. Mivel ezt saját erőnkéből elérni nincs nekünk megadva, kik húsból vagyunk és csak azokat érezzük, mik e földhöz tartoznak, forduljunk a régi atyákhoz, akiknek e dolgok otthonosak és rokonok és bőven adhatnak szilárd bizonyágot.

Kérdezzük meg Pál apostolt, a kiválasztottság kelyhét, mit látott, mit műveltek a kerubok seregei, midőn a harmadik égbe ragadtatott. Dionysius tanúsága szerint azt feleli, hogy először megtisztulnak, azután megvilágosulnak, végül tökéletesekké válnak. Nekünk is, kik itt a földön versengünk a kerubi életben, a szenvedélyek rohamait az erkölcstannal megfékezve, az értelem kódét a dialektikával tovaűzve, kimosván mintegy a tudatlanság és a bűnök mocskát, megtisztítjuk lelkünket: hogy a szenvedélyek vakon ne tomboljanak, és az értelem ne esztelenkedjék meggondolatlanul. Akkor áraszuk el a jól összeszedett és felépített lelken a természetfilozófia fényét, hogy végül is tökéletessé tegyük az isteni dolgok ismeretével.

3. Isten békéje. 26—28. l.

A természetfilozófia lecsillapítja a gondolkozás küzdelmeit és meghasonlásait, melyek a nyugtalan lelket ide-oda vonszolják, gyötrik, mardossák. De oly módon csillapítja le, hogy megemlékezzünk róla, miszerint a természet Heraklitus szerint harc szülte: s éppen ezért Homeros is gyakran «küzdelem»-nek hívja. Éppen ezért nem nyújthatja nekünk az igazi nyugalmat, a szilárd békességet: ugyanis úrnőjének, a szent Teológiának hivatala és előjoga ez. De a természetfilozófia az út, ő a mi vezetőnk feléje: «Jöjjetek hozzám», kiáltja majd, mikor megpillant bennünket messziről sietve közelíteni: «Jöjjetek, akik fáradtak vagytok és én megnyihetek benneteket; jöjjetek és a békét adom nektek, melyet a világ és a természet nektek meg nem adhatnak.»

Mi pedig a kedves szölongatásra, a jóságos hívásra repülünk a legboldogtöbb anya ölelésére és élvezzük az áhított békét: a szent békét, az oldhatatlan kapcsot, az egyetértő barátságot, mely által a lelkek valamennyien az egy Lélekben, aki mindenek fölött való, nemcsak hogy harmóniában együtt vannak, hanem valamilyen kimondhatatlan módon mélységesen egyesülnek. Ez az a barátság, melyet a pythagoreusok minden filozófia végső céljának mondanak. Ez az Isten békéje a magasságokban, ezt jelentették az angyalok alászálltukban a jóakarató embereknek, hogy általa az emberek maguk az égbe fölemelkedve, angyalokká legyenek.

Ezt a békét kívánjuk barátainknak, ezt kívánjuk a kornak, melyben élünk, ezt kívánjuk minden háznak, ahová belépünk, ezt kívánjuk lelkünknek, hogy általa Isten lakóhelyévé váljék; hogy miután az erkölcstan és a dialektika segítségével szennyességét magából kivetette, és magát a filozófia sokoldalúságával, mint valami fejedelmi pompával felékesítette, kapuinak homlokzatát a teológia virágfűzéireivel megkoszorúzta, leszálljon hozzá a dicsőség Királya és az Atyával együtt lakást vegyen nála. Ha pedig méltónak mutatkozik e nagyszerű vendégre, az ő kegyességéből arany öltözéke, mintegy nászköntöse lesz neki a tudományok változatos sokszerűsége és már nem vendégét, de jegyesét látja magánál; hogysen pedig tőle elszaladjon, inkább elszakad saját népétől, elfeledi az atyai házat, sőt saját magát, önnön halálára vágyódik, hogy csak jegyesében éljen, mivel őt látva, gyönyörűsége a halál az ő szentjeinek. Halált mondtam, ha ugyan halálnak lehet nevezni az élet teljességét, amelyről a bölcsek azt mondták, hogy róla elmélkedni, a filozófia igazi tárgya!

4. *A kontemplatív élet szépsége.* 32—34. 1.

(A görögöknél) csak miután előbb megtisztult az ember a fentemlített erkölcs-tan és a dialektika, e két tisztítónak nevezhető tudomány által, volt szabad résztvenni a misztériumokban. Márpedig mi lehet ez egyéb, mint a természet titkainak értelmezése a filozófia által? És csak miután így fölkészültek, érkezett el számukra az *εποπτεία*, vagyis az isteni dolgok szemlélete a teológia által. Ki nem kíván beavattatni ilyen szent titkokba? Ki nem becsül lejobb minden más emberi dolgot, a jószerencse ajándékait, saját testét? Ki ne kívánna még e földön az istenek asztaltársa lenni és megittasulva az örökkévalóság nektárjától, halandó teremtmény létére a halhatatlanságot kapni ajándékba? Hogy ne akarna az, akire ama sokrateszi lélek rálehel, melyet Platon a Phaedrusban megénekelt, szárnyaival és lábával evezve sietve elmenekülni e bajjal teli világból és sebes irammal az égi Jeruzsálembe repíttetni? Hajtson bennünket, Atyák, hajtson bennünket Sokrates tüze, úgy ragad az bennünket magunkon kívül, hogy lelkünket és mimagunkat is Istenbe helyezi. És hajtani is fog, ha előbb megtettük, ami rajtunk áll. Ugyanis, ha egyrészt az erkölcs-tan által a szenvedélyek erőit a szükséges fékekkel megfelelő mértékre kényszerítjük, viszont pedig ugyanúgy állandó megegyezéssel harmóniába tudjuk hozni lelkünket a dialektika által, akkor előrehaladva el fogunk jutni a számhoz, amikor is a Muzsák ihletétől megszállva, lelki füleinkkel magunkba szívjuk az égi harmóniát. Akkor majd a múzsák vezetője, Bacchus az ő misztériumaiban, vagyis a természet látható jeleiben előttünk, filozófálók előtt, Isten láthatatlan titkait kinyilvánítva, megrészegít bennünket Isten házának bőségével, amelyhez ha, mint Mózes, teljes hűséggel viseltetünk, hozzánk csatlakozik a szent Teológia és kettős tűzzel lelkesít bennünket: mivel fölemelkedve egészen a magaságos tükörig, melyben megadatott nekünk az örökkévalóság mértékével mérni meg a dolgokat, melyek vannak, voltak és lesznek, és átértve az elsődleges szépséget, phoebusi váteszei leszünk amannak és szárnyas szeretői ennek. Végül pedig a mondhatatlan szeretettől, mint égő parázstól elragadtatunk és lángoló szeráfokként nemcsak eltelünk az istenséggel, de Azzá leszünk, Aki alkotott bennünket.

5. *A filozófia sorsa napjainkban.* 46—48. 1.

Ezek azok a dolgok, tisztelendő Atyák, melyek engem a filozófia tanulmányozására nemcsak föllelkesítettek, de rákényszerítettek. Ezt bizonyára nem említettem volna meg, ha nem azoknak adnék így választ, akik a filozófia tanulmányozását majdnem teljesen elvetik az előkelőknél és teljességgel elvetik azoknál, akik közepesebb viszonyok között élnek. Ugyanis a filozófálás, — és ez korunk szerencsétlensége — már inkább megvetés és gyalázat tárgya, mint a megbecsülésé és a tiszteleté. Így majd mindenki lelkét megszállta az a végzetes és szörnyű meggyőződés, hogy egyáltalán ne, vagy csak kevesek filozófáljanak. Mintha mitsem érne, hogy a dolgok okait, a természet útjait, a mindenségben rejlő értelmet, Isten terveit, az égnek és a földnek titkait szem előtt kezünkben tartjuk kinyitva, hacsak nem húzhatunk belőle valamiképpen hasznot, vagy pénzt. Sőt, fájdalom, oda jutottunk, hogy már csak azok bölcssek, akik a bölcseség studiumát kitartójjá

teszik ; mintha a szemérmes Pallast, aki az istenek kegyességéből lakik közöttünk, kivetve, elúzve, kifütyülve látnánk, nem volna senkije, aki szeresse, aki kedvébe járjon, míg nem önmagát odavetve letarolt szűzességének bérét, e gonosz garast adná szeretőjének pénzes ládikójába. Mindezt én a legnagyobb fájdalommal és méltatlankodással nem korunk fejedelmei, hanem filozófusai ellen mondom, akik hiszik is, meg prédikálják is, hogy azért nem kell filozófiával foglalkozni, mert nem jár érte pénz, nincsenek kitűzött díjai, mintha ezzel az eggyel is nem azt mutatnák meg, hogy nem filozófusok. Mivel egész életüket a haszonnak, az ambíciónak szentelték, az igazságnak önmagáért való megismerésével pedig nem törődnek. Azt az egyet elismerem magamról és pirulás nélkül dicsérem magamat e részben, hogy soha egyébert nem foglalkoztam filozófiával, mint azért, hogy filozófáljak, soha tanulmányaimból, kutatásaimból más hasznot, más gyümölcsöt nem reméltem, sem nem kerestem, csak lelkem művelődését és az általam mindig nagyon áhított igazság ismeretét. És erre annyira sóvárogtam, ezt annyira szerettem, hogy minden magán- és közügy gondját elhagyva, a szemlélődés édes nyugalmanak adtam át magamat teljesen és ettől sem az irigyek ócsárlásai, sem a bölcsesség ellenségeinek rágalmai nem tudtak ezelőtt, és nem fognak tudni ezután elrettenteni. Maga a filozófia tanított meg arra, hogy inkább a saját lelkiismeretemtől függjek, mint mások ítéletétől, s hogy ne azért gondolkozzam szüntelenül, hogy rosszat ne halljak magamról, hanem azért, hogy én ne mondjak, vagy tegyek valami rosszat.

6. A kilencszáz tétel megvitatásának ügye. 50—52. 1.

Vannak pedig, akik nem helyeslik a vitatkozásnak ezt az egész fajtáját, a nyilvános tudományos vitáknak az intézményét, s azt állítják, hogy inkább az értelem csillogtatására, a műveltség fitogtatására szolgál, mintsem az erudíció mérkőzésére. Vannak, akik ugyan nem helytelenítik a szellemi gyakorlatnak ezt a módját, de azt már semmiképpen sem helyeslik, hogy én az én koromban, a huszonnégy évemmel a keresztény teológia legfenköltebb titkairól, a filozófia legmagasztosabb helyeiről, ismeretlen disciplinákról e híres városban, a legtudósabb férfiak e tekintélyes ülésén, az Apostoli Szenátusban vitára mertem ajánlkozni. Vannak akik megengedik ugyan, hogy vitázzam, de nem engedik meg, hogy a kilencszáz kérdéstről vitázzam s azzal rágalmaznak, hogy ez éppolyan fölösleges és dicsvágyó részemről, amennyire fölülmulja erőmet. Mindezek ellenvetéseit azonnal helyeseltém volna, ha erre tanított volna engem a filozófia, melyet vallok és most sem válaszolnék, az ő tanítása szerint, ha azt hinném, hogy ez a vita itt közöttünk veszekedés és ócsárlás céljából rendeztetett. Ezért legyen távol tőlünk a gyalázkodásnak, a mocskolásnak minden szándéka ama sápadt rosszindulattal együtt, melyről Platon azt írja, hogy az istenek kórusából mindig hiányzik.

7. Az eklektikus bölcsélet dicsérete. 58—64. 1.

Ámde azt mondják, hogy ez fölösleges és dicsvágyó dolog. Én azonban azt állítom, hogy ez nemcsak nem fölösleges, de szükséges cselekedet is részemről. Ezt nekik is be kellene vallaniok, ha tekintetbe vennék filozófálásom módját. Akik ugyanis valamely filozófiai iskola hívévé szegődtek, Tamásnak, vagy mondjuk-

Scotusnak kedveznek, — ugyanis ezeket forgatják manapság leginkább — természetesen akár kevés tétel megvitatásával is ízelítőt adhatnak doktrinájukból. Én azonban olyanná formáltam magamat, hogy «senki szavára nem esküszöm», hanem rávettem magamat a filozófia összes mestereire, minden munkát meghánytam-vettem, minden iskolát megismertem. Ezért mivel nekem valamennyiről kell beszélnem, nehogy ha a saját dogmámat védeném, úgy lássék, hogy a többit alábecsülöm a magaméba gabalyodva, hogy ha csak keveset is adok elő minden egyesről, ne nőjön igen sokra az, amit az egészről előadok. Azt se kárhoztassák bennem, hogy «bárhová ragad a szélvész, mindenütt otthon vagyok». Ugyanis minden antik író megtette, hogy valamennyi frót átlapozta és semmiféle kommentárt, amihez csak hozzáférhetett, olvasatlanul nem hagyott. Különösen mondják ezt Aristotelesről, akit Platon *ἀναγνώστης*-nek, azaz olvasónak hívott emiatt. És nyilván szűklelkűségre vallana mindig ugyanabban a csarnokban, ugyanazon Akadémián tanyázni. Nem is tudja az olyan helyesen a nekivalót az egészről kiválasztani, aki előbb valamennyit bensőleg meg nem ismerte. Tegyük még hozzá, hogy minden iskolának van valami különleges sajátja, amiben nem közös a többivel.

Hogy pedig a mi gondolkodóinkon kezdjem, akikhez a filozófiálás legújabbán eljutott, Johannes Scotusban valami vitatkozó erő van, Tamásban szilárd egyensúly, Aegidiusban csiszolt pontosság, Franciscusban fanyar élesség, Albertusban valami ősi, tág nagyvonalúság, Henricusban, ahogy én látom, mindig van tiszteletreméltó fenség. Az araboknál viszont Averroesben megdönthetetlen szilárdság, Avempace és Alfarabiuban komoly átgondoltság, Avicennában valami isteni és platói. A görögöknél általában ragyogó, az elsőknél még szűzies is a filozófia. Simpliciusé gazdag, túláradó, Themistiusé elegáns és velős, Alexanderé összefüggő, művelt, Theophrastusé komoly, kidolgozott, Ammoniusé síma, kecses. Ha viszont a platonistákat nézzük, hogy csak keveseknek említsek, Porphyrius a dolgok bősége és sokoldalú vallásosságával gyönyörködtet; Jamblichusban az okkult filozófiát és a barbár misztériumokat csodálhatod meg. Plotinusban nincs, amit kiváltképpen megcsodálhatnál, mivel ő mindenben csodálatos, az isteni dolgokról isteni módon, az emberiekről pedig messze emberfölötti bölcs homályossággal beszél s a platonisták még beleizzadva is alig érthetik meg. Elhagyom az újabbakat, Proclust, akiben túlárad az ázsiai bőség és tanítványait, Damasciust, Olympiodorust és még többeket, akikben mind a *τὸ θεῖον*, az isteni, a platonisták e külön szimboluma ragyog mindvégig.

8. Platon és Aristoteles megegyeztetése. 66—70. l.

Vitára ajánlottam először is a Platon és Aristoteles tanai között fennálló harmóniát, melyben sokan hittek ezelőtt, de senki sem bizonyította még be kellőképpen. A latinok közül Boëtius megígérte, hogy megteszi, de semmi nyoma, hogy valaha is megtette volna, amit mindig meg akart tenni. A görögök közül Simplicius ugyanezt állította, bárcsak annyira rá is mutatott volna, amennyire ígérte. Augustinus is azt írja, hogy a platonikusok között sokan voltak, akik állítólag élelméjű vitákkal ugyanezt kísérelték meg bizonyítani, hogy tudniillik Plato és Aristoteles filozó-

fiája ugyanaz. Johannes Grammaticus is mondja, hogy csak azok tartják Platót Aristotelestől különbözőnek, akik nem értik Plato tanait, ennek a bebizonyítását azonban az utókorra bízta. Mindehhez pedig hozzáfűztem több olyan helyet, ahol Scotusnak és Tamásnak, több olyat, ahol Averroesnek és Avicennának véleményeiről, melyeket ellentmondónak tartanak, állítom, hogy összhangban vannak.

Második helyen, azonkívül, amit filozófiában úgy az aristotelesi, mint a plátói tanokról kigondoltunk, fölállítottunk hetvenkét új tételt, fizikait és metafizikait, amelyeket ha valaki magáévá tett, — hacsak nem csalódom, ami rövidesen kitűnik — bármely természetű, vagy isteni dolgokról felmerülő kérdést egészen más kritériummal tud majd megoldani, amint mire az a filozófia tanít bennünket, melyet az iskolában, és korunk tanárai művelnek.

9. *A mágia két neméről. 72—74. l.*

Vitára ajánlottuk a mágikus tanokat is. Ezekről bizonyítottuk, hogy kétfélék : az egyik a démonok erejéből és hatalmából áll fenn és, Istenemre, bűnös és szörnyű dolog. A másik azonban, ha jól megvizsgáljuk, nem egyéb, mint a természetfilozófia tökéletes betetőzése. A görögök mindkettőt említik, de amazt a mágia elnevezésre nem érdemesítették és *γοητσία*-nak nevezték ; és emezt hívják sajátos külön néven *μαρτυρία*-nak, azaz tökéletes és legfőbb bölcseségnek. Ugyanis Porphyrius szerint a perzsák nyelvén «mágus» annyit jelent, mint «az isteni dolgok magyarázója és művelője». Márpedig, Atyák, e két mesterség nagy, sőt a legnagyobb mértékben különböző és egymással meg nem egyezik. Amazt nemcsak a keresztény vallás, de minden törvény, minden jól elrendezett állam kárhóztatja és elveti. Ezt a bölcsék valamennyien és mindazok a népek, melyek az égi isteni dolgok megismerésére törekednek, helyeslik és fölkarolják. Az a mesterségek legcsalárdabbika, ez mély és szent filozófia. Amaz haszontalan és hiú, ez biztos, hű és erős. Aki amazt művelte, mindig eltitkolta a szégyent és gyalázatot, hogy résztvett benne, ezzel már az ókorban és majdnem mindenkor a tudomány fényére és dicsőségére törekedtek. Azzal soha senki filozófus nem foglalkozott, sem, aki a szépművészetekre vágyott volna, viszont Pythagoras, Empedocles, Democritus, Plato a tengerre szállt, hogy ezt tanulmányozhassa, ezt hirdette visszatérve és a titkos tudományok között első helyet adott neki.

10. *Az ember a mágia segítségével a természet csodáit kibontja. 76—80. l.*

A fiatalabbak közül, akiken megérezett (a mágia), hármat találok : az arab Alchindit, Rogerius Bacot és a párisi Guilielmust. Plotinus is megemlíti ott, ahol kimutatja, hogy a mágus a természet szolgája, nem pedig formálója. Ezt a mágiát helyesli és sürgeti e bölcs férfiú, a másiktól annyira borzadt, hogy midőn a gonosz démonok szertartására hívták, azt mondotta, hogy inkább azok közelítsenek őhozzá, semmint ő azokhoz. És méltán! Mert amint az a bűnre és a gonosz szellemek hatalmába adta az embert, ez azok urává és fejedelmévé tette. Így hát amaz nem is követelheti magának a művészet és tudomány elnevezését. Ez tele a legmélyebb misztériumokkal, a titkos dolgok bensőséges szemléletét s végül az egész természet

ismeretét felöleli, ez az Isten kegyelméből a világba belésczórt, elhintett erőket rejtekükből mintegy a napfényre hozza s nem annyira csodákat művel, mint amennyire a csodákat véghezvívó természetnek segítkezik serényen.

Ez a mágia a világmindenségben rejlő összhangot, melyet a görögök jellemzően *συμπάθεια*-nak neveznek., bensőleg átkutatja és áttekintve a természeti elemek egymás közötti viszonyát és minden egyes dolognak közös adottságát és sajátos varázsát, melyet a mágusok *ἔργος*-nek hívnak, fölhasználva, felszínre hozza a világ rejtekhelyein, a természet mélyén, az Isten megnyilvánulásaiban és titkaiban honoló csodákat, mintha ő maga lenne alkotójuk. És valamint a földműves a szilfákat a szőlőtőkékkel, úgy párosítja, a mágus a földet az éggel, vagyis az alacsonyrendűt a magasrendűek gazdagságával és erejével. Innen van, hogy amennyire amaz ártalmas babonának látszik, éppannyira isteni eredetű és üdvöthözó ez. Különösen azért, mert az az Isten emberét az ellenséghez átcsábítva, elhívja Istentől; ez viszont az Isten műveinek csodálatára késztet s bizton földézi a készséges szeretetet, hűséget és reményt. Mert misem hajt inkább Isten szolgálatára, mint Isten csodáinak szüntelen szemlélete. Ha ezeket természetes mágia által, amelyről most beszélünk, jól megértettük, az Alkotó tiszteletére és szeretetére még forróbban áttelekesülve énekelni fogjuk: «Telve az ég, telve az egész föld dicsőségd méltóságával.» És ennyi elég a mágiáról; mindezeket pedig azért mondtuk el, mivel többeket ismerünk, akik, valamint a kutyák azt ugatják, amit nem ismernek, úgy ők is gyakran kárhozzatják és gyűlölik, amit föl nem foghatnak.

II. Befejezésül válasz ellenfeleinek. 90—94. l.

De a régi teológusok szokása szerint Orpheus is tanításának misztériumait mesés szövedékekkel fonta be és költői dolgokkal leplezte, hogy ha valaki olvasná az ő himnuszait, azt higyje, hogy semmi sincs mögöttük kis meséken, amolyan igazi apró semmiségeken kívül. Ezt csak azért akartam elmondani, hogy kitűnjék belőle, mennyi munkámba, mennyi nehézségembe került kifejteni az enigmák mesterséges szövedékében, a mesék bűvóhelyein rejlő értelmét a titkos filozófiának, különösen, mivel e fontos, rejtelmes, és még soha nem kutatott dologban senki más magyarázó munkájával és tevékenységével nem találkoztam. És mégis ugattak rám a kutyák, hogy apró-cseprő semmiségeket hordoztam halomba, csak hogy nagy számmal dicsekedhessem, mintha bizony valamennyi probléma nem a legnagyobb mértékben vitatandó és kétségekkel teli lenne, amelyek miatt a leghíresebb filozófiai iskolák folytatnak harcot; mintha bizony nem szolgáltattam volna sok, merőben ismeretlen és még soha meg nem vitatott anyagot azoknak, akik megtépdésik az enyémet is és magukat is a filozófusok elejének képzelik. Sőt ettől a hibától annyira távol vagyok, hogy csak arra törekedtem, miszerint a lehető legkevesebb pontra korlátozzam a vitát. Mert ha én, mint azt mások szokták, részeire akartam volna bontani és szétfeszegetni, nyilván megszámlálhatatlan sok pontra emelkedett volna. És ha a többiről hallgatok is, ki nem tudja, hogy egyetlenegy tételt a kilencszáz közül, — a plátói és aristotelesi filozófiák kibékítésének tételére gondolok — hatszáz pontra, hogy többet ne mondjak, oszthattam volna szét a nélkül, hogy a

számok mesterkélt fölfujásával gyanúsíthatnának meg ; hiszen csak azokat kellett volna pontról-pontra felsorolnom, amelyekről a többiek azt hiszik, hogy ellentétesek, míg ellenben én azt, hogy megegyezők. Az igazság azonban az, — megmondom, ámbár sem szerénynek nem tartom, sem ízlésem szerint valónak, de az irigyeim, az ócsárlóim rákényszerítenek — ezzel a vitával azt a hitet akartam belétek plántálni, hogy nem annyira igen sokat tudok, mint inkább olyat tudok, amit mások nem. Mindez pedig, Tisztelendő Atyák, mármost a maga valóságánál fogva legyen előttek nyilvánvaló. Nehogy pedig a ti harci vágyatokat, jeles Doktor Uraim, akiket a legnagyobb örömel látok neki gyürkőzve készen várni a küzdelemre, az én beszédem föltartsa, fogjunk immár neki a harcnak, hív a csatakürt, quod felix faustumque sit!

Ford. : *Kardos Tibor*

GIOVANNI PICO DELLA MIRANDOLA

